

Vijf werkdagen van een 'kukekremer'

J.H. Schrader

De gemeente Sittard heeft het afgelopen jaar flink aan de weg getimmerd in het oude dorp Broeksittard. De hele infrastructuur is vernieuwd en de wegen van een nieuwe bestrating voorzien. Om die investering in verbetering van de leefomgeving te beschermen, leek het het gemeentebestuur prudent een nieuw bestemmingsplan voor de 'wijk' vast te stellen. Het gemeenteblad dat het voorstel tot het entameren van de voorbereidingsprocedure begeleidde, bevat een uit de losse pols geschetste historische karakteristiek van de dorpsgemeenschap.¹

In een zinsnede die daarin te berde wordt gebracht, meen ik toch enige nuances te moeten aanbrengen, nl. dat Broeksittard als zelfstandige gemeente een redelijke bloei heeft gekend. Zolang deze bloei betrekking heeft op de enkele fruitbomen en de deze eeuw tot ontwikkeling gekomen planten- en bloemenkwekerijen aldaar, valt deze niet te ontkennen. Maar meestal wordt in dit verband met bloei een zekere welvaart bedoeld en die was in het verleden in Broeksittard ver te zoeken of slechts bij een enkeling aan te treffen. "Het dorp is arm, bestaat bijna geheel uit arme kooplieden, welker handel bijna niets betekent" luidt in de jaren zestig van de – 't kan nog! – vorige eeuw de noodkreet van pastoor J.A. Elders bij een poging vervanging te verkrijgen van de toch al geringe hoeveelheid paramenten en lijnwaad dat zodanig is "versleten en gescheurd dat het bijna niet te gebruiken is."²

Vooraf aan de noordzijde van het dorp op de grens van het broek maken de resten van de oude bebouwing in de vorm van kleine huisjes duidelijk, dat men hier niet in weelde leefde, maar integendeel een harde strijd moest leveren voor het bestaan. De grond was schraal en leverde met intensieve bewerking nauwelijks genoeg op voor de eigen consumptie. Vandaar dat men op vele andere manieren aan de kost probeerde te komen, o.a. door zich te verhuuren als dagloner, door in Duitsland brikken te gaan bakken, of door in allerlei zaken handel te voeren. Veel Broeksittardenaren reisden met pluimvee en andere zaken in een grote mand op hun rug stad en land af, daarom werden zij met 'kukekremer' aangeduid en is Broeksittard nog altijd 't Haneriek.³

In een van die eenvoudige woninkjes Aan het Broek woonde in 1859 een man met de vrij allochtone naam Johann Nathan, de hoofdpersoon van deze bijdrage. Als u nu denkt, die naam ken ik toch ergens van, dan klopt dat als u het Historisch Jaarboek van 1997 of misschien alleen al, zoals de heer Bèr Willems, de bespreking ervan in de krant gelezen hebt. ⁴ U hebt dan beslist geen beste indruk van dit personage. Toch wil ik u vragen het daar beschreven voorval uit uw hoofd te zetten en de persoon onbevooroordeeld tegemoet te treden, al was het maar omdat hij model staat voor een beroepsgroep die op generlei wijze bij zijn misstap betrokken was. Dat hij model kán staan, vloeit inderdaad voort uit het misdrijf dat hij pleegde. Uit de tijd dat 'oral history' nog niet systematisch werd vastgelegd, zijn er maar weinig bronnen die iets zeggen over het dagelijks leven. Slechts incidenteel wordt er iets van vastgelegd, zoals in het geval van Johann Nathan, die voor de onderzoeksrechter verant-

woording moest afleggen van zijn bezigheden in de dagen voorafgaande aan de moord op zijn schoonmoeder Sophia Corsten. Men zou kunnen zeggen, dat het onderzoek van geschreven bronnen soms enige analogie vertoont met de archeologie, waar mestvaalt en beerput de meest vruchtbare vindplaatsen zijn van sporen uit het dagelijks leven.

Keren we terug naar de schamele woning Aan het Broek. Johann Nathan had zich daar in 1857 gevestigd, nadat hij op 33-jarige leeftijd met het Broeksittardse meisje Gertrud Dreissen (geb. 1825) was getrouwd, die hij waarschijnlijk in Duitsland tijdens het brikkenbakken had leren kennen. Hij woonde daar in bij zijn schoonouders Joseph Dreissen (1780) en Sophia Corsten (1799). Ook de broer van Gertrud, Peter Hendrik Driessen (1820), woonde nog bij zijn ouders in. Van de bezigheden van schoonvader en zwager is niet veel meer bekend dan dat zij regelmatig in Duitsland brikken gingen bakken.⁵ Schoonmoeder Sophia bedreef de kleine handel waar Broeksittard zo bekend om was. Haar dochter had haar daarbij geassisteerd, maar de samenwerking was, om het fraai uit te drukken, weinig vruchtbaar geweest. Johann had de rol van zijn vrouw overgenomen en daarmee waarschijnlijk ook de omzetcapaciteit belangrijk vergroot. Johanns achternaam doet een joodse afkomst vermoeden, wat het aannemelijk maakt dat enig handelstalent hem niet vreemd was. Hij zal, omdat hij een vreemde was in Broeksittard, in de ogen van Sophia soms ook wel onorthodoxe ideeën over de handel gehad hebben. Zij zag sommige initiatieven van hem als een regelrechte aantasting van haar meesterschap. Daar konden zij de grootste ruzie over krijgen. Johann had zich bij haar status van meesteres neer te leggen en te handelen naar haar goeddunken. Het bedrijf dat zij samen voerden, zal daarom niet veel verschillen vertoond hebben met de kleine nering van andere Broeksittardenaars.⁶

Het proces-verbaal van het verhoor waarin Johann de handelstochten van vijf dagen beschrijft, is jammer genoeg niet zo minutieus, dat elk detail beschreven wordt. Zo zullen niet alle aankopen zijn genoemd en ontbreekt nagenoeg een beschrijving van de verkochte goederen. Toch geven deze grof geschetste lijnen ons enig inzicht in de gebruiken binnen het bedrijf van de 'kukekremmer'. Laten wij hem derhalve aan het woord:

's Maandags ben ik naar Echt gegaan met mijne schoonmoeder. Ik ben naar Thorn gegaan om zaken te doen, terwijl mijne moeder op andere plaatsen rondliep. Des avonds van dien dag heb ik bij mijne ongehuwde tante (Anna Maria Corsten) te Echt den nacht doorgebracht.

Dingsdags morgen ben ik alléén naar Broek Sittard gegaan met een kraam op den rug, waarin ik schapen- en hazenvellen had geborgen, alsmede vier pond boter. Te Susteren aankomende heb ik in de herberg de Zwaan die vier pond boter, welke slechts één klot uitmaken, aldáár laten liggen, omdat de last voor mij te zwaar was. In den namiddag kwam ik te Broeksittard aan.

Woensdag ging ik wederom alleen naar Echt en kwam bij mijne tante aan. Mijne moeder heeft na mijne aankomst met mijne tante het land gaan aflopen om handelszaken te doen. En ik ben de Maas overgegaan in de richting van Thorn, alwaar ik kippen en een schapevel heb gekocht. Des avonds heb ik te Echt bij mijne tante blijven slapen.

Donderdag 's morgens ben ik met mijne moeder vertrokken naar de plaats genaamd Het Eiland. Aan de laatste pachthoeve van dat eiland hebben wij kool gekocht, dewelke mijne moeder heeft betaald met 60 centen. Daarna hebben wij in een ander huis, niet ver van de evengenoemde pachthoeve gelegen, andermaal kool gekocht voor 1 franc, die ik betaald heb, terwijl ik in datzelfde huis een halve franc heb gegeven voor den aankoop eener levende kat. Wij hebben vervolgens nog twee katten ten geschenke gekregen en daarna hebben wij het een en ander geladen op den kruiwagen en wij zijn te zamen naar Echt gegaan. Circa half vier ure in den namiddag ben ik van Echt vertrokken om naar Broeksittard te gaan, alwaar ik tusschen 7 ure en half acht aankwam. Ik had in die oogenblikken een kruiwagen bij mij, waarin ik de kippen, het gekochte kool & de katten had geladen, terwijl ik tevens nog daarbij had gevoegd een haas en vier patrijzen. Die haas was reeds door mijne moeder te Erkelen gekocht van een pannbakker en ik had de patrijzen den vorigen dag in de omstreken van Thorn gekocht van onbekende menschen.

's Vrijdags 28 November jl. des morgens tusschen 7 ure en half acht ben ik vergezeld van mijn karretje en hond naar Echt gegaan en heb mijne weg genomen over Schilberg of Schernberg. In het eerste huis verder dan de barrier heb ik mijne schoonmoeder ontmoet en zij deelde mij mede, dat zij dáár wortelen had gekocht. Wij hebben bij dien herbergier te zamen den koffij gedronken. Ik liet het karretje aldaar staan en plaatste mijn hond in den stal. Ik ging vervolgens met mijne moeder naar Het Eiland. Wij zijn op Het Eiland een oogenblik van elkander gegaan en inmiddels heeft mijne moeder een wilde eend gekocht in eene herberg, gelegen vlak bij het huis waar wij daags tevoren de kool hadden gekocht. Zonder verder iets te koopen zijn wij naar Echt bij mijne tante teruggegaan, alwaar wij den koffij hebben gedronken. Of om beter te zeggen: ik ben eerst naar Schilberg gegaan om de gekochte wortelen in het karretje te laden en daarna heb ik mij tot mijne tante vervoegd. Circa 4 ure zijn wij te zamen van Echt weggegaan. Mijne moeder droeg in haren arm een groote witte platte armkorf, waarin zich bevonden drie klotten boter, ieder van twee pond; zeven a acht stuks kool; & de wilde eend, terwijl ik in mijne handen droeg een zakje met ongemalen koren. Toen wij nu te Schilberg aankwamen, spanden wij den hond in het karretje aan en de moeder nam eenige stuks kool en plaatste die nog boven op de geladene wortelen, terwijl ik de wilde eend en den zak met rogge erop plaatste. Ik weet niet of mijne moeder de klotten boter uit den korf genomen heeft en dezelve heeft geplaatst op het karretje, danwel of de korf met de klotten boter op het karretje is geplaatst geworden. Mijne moeder heeft aan den herbergier een franc betaald voor de verkochte wortelen. Ik moet er nog bijvoegen, dat wij op onze terugkomst tusschen Schilberg en Susteren van onbekende stroopers hebben gekocht twee hazen voor een thaler en 10 grosschen, die mijne moeder betaald heeft met een thalerstuk en een stuk van 10 grosschen. Ik had die stroopers nooit te voren gezien, maar mijne moeder kende ze. Die twee hazen werden door ons boven op het karretje gelegd. Het was ruim 5 ure toen wij uit Schernberg of Schilberg vertrokken.

De rest van de tocht is uitvoerig in bovengenoemd artikel weergegeven en levert wat de handel betreft niet meer gegevens op dan dat Johan op deze terugreis zijn dinsdags te Susteren achtergelaten klot boter ophaalde en aldaar tevergeefs probeerde eieren te kopen.

De eerste drie dagen zijn zeer beknopt weergegeven, waarschijnlijk doordat klerk Lankenau, die overigens een keer uit zijn rol valt waar hij 'de moeder' schrijft, ze minder relevant vond voor het gepleegde misdrijf. Desondanks kunnen we uit het

gebodene nog wel een en ander afleiden. Allereerst werden verschillende middelen gebruikt om de handelswaar te vervoeren: een kraam (dinsdag), een kruiwagen (donderdag) en tenslotte een hondenkar en een armkorf (vrijdag) Dan zijn er de verschillende valuta die gebezigd worden. Dit was echter in deze streken tot na de eerste wereldoorlog gebruikelijk. Merkwaardiger is de handelswaar die de meest uiteenlopende vormen aanneemt: niet alleen de bekende kippen en boter (en eieren), de nog voor de hand liggende kool en wortelen, maar ook een flinke partij schapen- en hazenvellen, een wilde eend, patrijzen, hazen en zelfs drie levende katten werden naar Broeksittard getransporteerd. Overal zat handel in en zo kan men concluderen, dat de 'kukekremers' niet enkel 'kuke kreemden'

Noten:

- 1 Gemeente Sittard. Gemeentebld 1999, nr. 100257
- 2 J.A. Elders was pastoor van Broeksittard van 1861-1865. Zie: Janssen, A.M.P.P en J.A. Knoors, Enkele bijdragen tot de Sittardse geschiedenis uit het kerkarchief van Papenhoven-Grevenbicht. In: HJLvZ 4 (1983), 77-92; p.90-92.
- 3 A.H. Simonis, De "Kuke-Kraemer" van Broeksittard. In: Historisch Boeket. Sittard [1975]. Eerder verschenen in De Nieuwe Limburger, 17 november 1962. Voorts A.H. Simonis, Economische en maatschappelijke aspecten. In: Sittard, historie en gestalte. Sittard 1971, p. 112-184; inzonderheid p. 147-149.
- 4 H.J.A.M. Beaumont en J.H. Schrader, Een gruwelijke moord op de Broeksittarderweg. In: HJLvZ 18 (1997), p. 148-172 ; Laur Crouzen, Jaarboek vol nostalgie: van bedevaart tot moord In: Dagblad De Limburger, regio Sittard/Geleen, 11 december 1997; Bèr Willems, Jaarboek. In: Dagblad De Limburger, regio Sittard/Geleen, 20 december 1997 Bij de laatstgenoemde ingezonden brief had een mea culpa van de redacteur niet misstaan.
- 5 GA Sittard. Archieven voormalige gemeente Broeksittard 1817-1942. Bevolkingsregisters 1850-1860 en 1862-1871.
- 6 RA Limburg. Provinciaal Gerechtshof in Limburg te Maastricht 1838-1875. Processtukken inzake Johan Nathan beklagd van moord. Tenzij anders vermeld zijn de gegevens voor deze bijdrage ontleend aan dit dossier. In het bijzonder stuk nummer 57 proces-verbaal van het verhoor op 7 december 1859.